

A TANANYAGTARTALMAK ÉS A TANTERVEK STRUKTURÁLIS FELÉPÍTÉSÉNEK VÁLTOZÁSAI A SZLOVÁKIAI MAGYAR ALAPISKOLÁKBAN

Szlovákiában a nemzeti kisebbségek számára jogilag biztosított a többséggel azonos esélyű oktatás. A Szlovákiában élő nemzetiségek közül a magyar kisebbség komplex iskolahálózattal rendelkezik, amely a szlovákiai iskolarendszer szerves részét képezi. A magyar nemzetiségű gyermekek és tanulók számára törvényileg biztosított az anyanyelven történő óvodai, alapsiskolai, középiskolai és egyetemi oktatás (Ledneczky, 2017). A magyar tananyelvi iskolák számára egyaránt kötelező érvényűek az általános jellegű pedagógiai dokumentumok, valamint a nemzetiségi kisebbségek számára kidolgozott dokumentumok.

A KURRIKULUM VÁLTOZÁSAI

Az alapsiskolák számára kötelező pedagógiai dokumentumok az elmúlt évtizedek során fokozatos változásokon estek át. Ezek a változások nem kizárólag a tananyagtartalmak átalakítását, megújítását célozták meg, hanem magukba foglalták a kurrikulum értelmezését, a kurrikuláris politika alakulását, az oktatási célok megfogalmazását, illetve a pedagógus szerepét az oktatásban.

1. táblázat: A kurrikulum változásainak összehasonlító áttekintése a 70-es évektől napjainkig

	70-es évek	90-es évek	2008-tól
kurrikuláris politika	szigorúan centralizált	centralizált (ideológiamentes)	részben decentralizált
a kurrikulum értelmezése	szigorúan normatív	normatív	participatív
a kurrikulum típusa	egyszintű	egyszintű	kétszintű
oktatási célok	a fiatal generáció harmonikus és sokoldalú fejlesztése	a gyermekek személyiségének komplex fejlesztése	kulcskompetenciák fejlesztése
a tananyag tartalma	normatív, központilag meghatározott	központilag meghatározott (ideológiamentes)	kevésbé előíró, kerettantervileg meghatározott
oktatási standardok	nincsenek	művelődési standardok – nem kötelező jelleggel	művelődési standardok – kötelező jelleggel
a pedagógus szerepe	a kurrikulum végrehajtása, teljesítése	a kurrikulum implementálása, megvalósítása	a kurrikulum megalkotása, megvalósítása

(Forrás: Kosová, Porubský, 2011, 49)

A 70-es években a változások fő mozgatórugója *A csehszlovák nevelési-oktatási rendszer továbbfejlesztése* c. program volt, mely a reformok fokozatos megvalósítása mellett 1984-ben új iskolatörvény elfogadásáig vezetett, s amely a 2008-as reformokig kisebb-nagyobb módosításokkal érvényben is maradt. Az alapsiskola számára kidolgozott dokumentumok ezekben az években tartalmazták az óraterveket (kötelező tantárgyak heti óraszámával évfolyamokra bontva), valamint a tanterveket, amelyek az egyes tananyagrészekre szánt időkeretet is normatíván meghatározták.

A 90-es évektől fokozatosan új pedagógiai dokumentumok láttak napvilágot. A tantervek kevésbé normatívák, de meghatározták a tantárgyak részterületeinek tanítására fordítható időkeretet, pl. magyar nyelv és irodalom 3. osztály, évi 231 óra, heti 7 óra, ebből heti 3 óra olvasás, 3 óra nyelvtan, 1 óra fogalmazás (Učebné osnovy maďarského jazyka a literatúry, 1994). 2001-ben megjelentek a művelődési szttenderdek magyar nyelvből és irodalomból, nem kötelező jelleggel, amelyek főleg tanmenetek elkészítéséhez, írásbeli felmérék összeállításához, a tanulók év végi értékeléséhez voltak hivatottak segítséget nyújtani a pedagógusok számára. 2003-ban megjelentek az óratervek (učebné plány) különböző variánsai, amelyek a kötelező tantárgyak heti óraszámait tartalmazták az egyes évfolyamokra meghatározva.

A SZLOVÁKIAI OKTATÁSI RENDSZER ALAKULÁSÁNAK TÉNYEZŐI

A kurrikuláris változásokat nagymértékben befolyásolták a nemzetközi és főként az Európai Tanács által kidolgozott legfontosabb dokumentumok is, melyek szervesen beépültek a szlovákiai oktatási rendszerbe. Ezek közé a dokumentumok közé tartoznak:

- Az oktatás egységes nemzetközi osztályozásának rendszere, ISCED – 2011 (International Standard Classification of Education ISCED – UNESCO),
- 2001 – Közös Európai Referenciakeret (KER) (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment) (az ET által 1989 és 1996 kidolgozott, 2017-es legújabb változat),

■ 2006 – Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (2006/962/EK – 2006. december 18. – Key Competences for Lifelong Learning).

A PEDAGÓGIAI DOKUMENTUMOK STRUKTURÁLIS VÁLTOZÁSAI 2008-TÓL

2008 – kurrikuláris transzformáció. Az oktatási törvény mellett a legfontosabb kötelező, szabályozó jellegű pedagógiai dokumentum az *Állami Oktatási Program*, amely magába foglalja az egyes tantárgyak művelődési standardjait és a kerettanterveket az alapiskola alsó és felső tagozata számára.

A kétszintű oktatási modell keretében a *kerettantervek* két szintre tagolódnak. Az első szint a kötelező heti óraszámokat, a második, választható szint pedig az ún. diszponibilis időkeretet határozza meg, melyet az iskolák a helyi igényeknek megfelelően töltenek meg tartalommal. A diszponibilis időkeretet az előírásoknak megfelelően kötelező beépíteni az iskola oktatási programjába.

Iskolai fokozatonként egy *kerettanterv* van érvényben, melyben először jelennek meg a műveltségi területek. Minden műveltségi terület meghatározza a tantárgyakat, melyek évfolyamokra bontva tartalmazzák a heti kötelező óraszámot. Minden tantárgyhoz kapcsolódik a művelődési standard, mely az adott tantárgy tananyagtartalmát és a tanulók teljesítményeire vonatkozó követelményrendszert határozza meg évfolyamonként, kimeneti szinten.

2011 – Az *Állami Oktatási Program* és a *művelődési standardok* változatlanok maradnak, a változás a *kerettanterveket* érinti. A tantárgyakhoz kapcsolódó kötelező óraszámok nem jelennek meg évfolyamok szerinti lebontásban, csupán fokozatonként. Az iskolák hatáskörébe tartozik meghatározni az adott tantárgyra szánt órakeretet egy-egy évfolyam számára.

2015 – a pedagógiai dokumentumok innovációja. Tartalmában megújul az *állami oktatási program*, struktúrájában azonban továbbra is tartalmazza a *kerettanterveket* és a *művelődési standardokat*. A kerettantervek továbbra is tartalmazzák a műveltségi területeket, és némi módosítással visszakerül a tantárgyakat érintő óraszámok évfolyamok szerinti lebontása is. Az átdolgozott *művelődési standardokban* a fő hangsúly a tanulók teljesítményekre vonatkozó követelményrendszerre helyeződik, és a tartalmi rész is részben megújul.

Jelenleg, a 2018/2019-es tanévben, az alábbi pedagógiai (kurrikuláris) dokumentumok kötelezőek a szlovákiai magyar alapiskolák számára:

- állami oktatási program (Štátny vzdelávacie program),
- kerettantervek (rámcové učebné plány),
- művelődési standardok – követelményrendszer és tananyagtartalom (vzdelávacie štandardy – výkonový a obsahový štandard) – www.statpedu.sk.

Az alábbiakban a felső tagozat magyar nyelv és irodalom tantárgy kurrikulumának főbb változásait foglaljuk össze.

A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANTÁRGY ÓRASZÁMAINAK VÁLTOZÁSAI

Az óraszámoknak azért van fontos szerepük a tanítás során, mert befolyásolják, hogy mennyi időt lehet tantárgyon belül az egyes tananyagrészekre fordítani. Ezért kellene figyelembe venni a tananyagtartalom összeállításakor a megadott órakeretet, és ehhez mérten meghatározni a tananyagot. A 2. táblázat az adott évek tanterveiben található heti óraszámokat tartalmazza.

2. táblázat: A magyar nyelv és irodalom tantárgy heti óraszámainak alakulása 1961–2015 között

Év	A magyar nyelv és irodalom heti óraszámja					
	5. évf.	6. évf.	7. évf.	8. évf.	9. évf.	Összesen
1961		6	5	5	5	21
1963		4	4	4	4	16
1987	5	5	4	4		18
1995	5	5	4	4		18
1997	5	5	4,5	4	5	23,5
2001	5	5	5	4	5	24
2011	5	4	4	5	5	23
2015	5	5	5	4	5	24

Forrás: (Tantervek) saját szerkesztés az egyes évek tantervei alapján

A 2. táblázat szerint megállapítható, hogy az óraszámok tekintetében évtizedeken keresztül nem történtek jelentős változások, valószínűleg nem is fognak, mert már magasabb órászámmal nem lehet terhelni a tanulókat, ezért fontos a tananyagtartalomra és az oktatás szemléletére vonatkozó változtatásokra összpontosítani, hogy ne csak írva legyen a kompetencia alapú oktatásról, hanem ez a gyakorlatban is megvalósuljon.

AZ IRODALOMTANÍTÁS VÁLTOZÁSAI

Nálunk az irodalomtanításnak történelmi-politikai funkciója is volt. Az irodalomtanítás a „magyarság” tanítása, a hazához való kötődés egyik legerősebb szála lett. A rendszerváltás után az irodalom tananyagát megtisztították az ideológiai eszméktől, de a valódi szemléletbeli változás még mindig nem történt meg, holott az irodalomtanítás megújításában ennek kellett volna lenni a következő fontos lépésnek. A 2008-ban indított átfogó oktatási reform következtében sem változott meg a magyar irodalomoktatásunk szemlélete, pedig az ÁOP már a kompetencia alapú oktatásra helyezte a hangsúlyt. A 2011-es ÁOP sem tudott elszakadni az ismeretanyag-centrikus szemlélettől, és továbbra is érvényben maradt az irodalomtörténeti kánonra támaszkodó irodalomtanítás. Az irodalomtörténeti kánonra támaszkodó irodalomtanítás tartalma nagyon ritkán és nagyon lassan változik. Ugyanazok a szerzők, ugyanazok a kanonizált művek szerepelnek a tananyagban évtizedekig, olvashatjuk Gordon Győri János (2001) tanulmányában.

Az irodalmi tananyagban szereplő szerzők névsora az elmúlt 50 év során alig változott, de a művek tekintetében sem történt radikális változás. Vannak olyan klasszikus művek, amelyek 1961-től napjainkig a kötelező tananyag részét alkotják: *Szép Ilonka*, *A XIX. század költői*, *Egy gondolat bánt engemet*, *János vitéz*, *Toldi*, *A walesi bárdok*, *Hét krajcár*, *Születésnapomra*.

Nem a művek irodalmi értékének kétségbe vonásáról van szó, hanem arról a pusztán tényről, hogy milyen mértékű változásról beszélhetünk, ha több évtizeden keresztül ugyanazok a művek szerepelnek a tantervben. Milyen mértékben jut hely az új irodalmi műveknek, ha az óraszámok szinte változatlanok maradnak. A nálunk alkalmazott irodalomtörténeti megközelítésmód túlságosan a tárgyi tudásra helyezi a hangsúlyt, a tanuló ízlése, személyisége, a műre vonatkozó saját értelmezései nem fontosak az oktatás szempontjából (Gordon, 2001).

A 2015-ös ÁOP nem számolta fel teljes mértékben a kánonalapú irodalomoktatási modellt, de a műnem szempontú rendezői elv érvényesült, és csökkent az előírt tananyagmennyiség, ezáltal megnőtt a magyartanárok szabadsága a műválasztás tekintetében, így lehetőségük van a tanulókhöz közel álló kortárs művekkel is foglalkozni az órákon. A tantárgy követelményei között nemcsak az irodalomtörténeti megközelítési módra jellemző követelmények találhatóak, hanem az ún. analitikus megközelítésmódra jellemzők is. Ettől persze még nem változik meg teljes mértékben az irodalomtanítási modellünk, de ezt a változtatást a szemléletváltás felé vezető út első lépésének tekinthetjük, ugyanis a program lehetőséget ad a szövegértési készségek és képességek elmélyítésére is.

MEMORITEREK AZ IRODALOMTANÍTÁSBAN

Napjainkban a memoriterek szükségességéről megoszlanak a vélemények, sokan ellenzik, mert fölösleges időpocsékolásnak tartják, mások viszont a memoriterek tanulásának hasznosságát a gyerekek memóriafejlesztésében látják. A szocialista időszakban nemcsak a tananyag volt túldimenzionált, hanem az előírt könyvnelküliek mennyisége is, ezt támasztja alá a 3. táblázat első oszlopa is.

3. táblázat: Memoriterek listája 1987-es tanterv és a 2015-es ÁOP ajánlása alapján

az 1987 – előírás	2015 – ajánlás
8. évfolyam	8. évfolyam
Móricz Zsigmond: <i>Tragédia</i> (részlet)	Ady Endre: <i>A föl-földobott kő</i> , <i>Őrizem a szemed</i>
Babits Mihály: <i>Messze... messze...</i> (részlet)	Juhász Gyula: <i>Milyen volt...</i>
Juhász Gyula: <i>Milyen volt...</i>	József Attila: <i>Tiszta szívvel</i>
Kosztolányi Dezső: <i>Téli alkony</i>	Radnóti Miklós: <i>Nem tudhatom</i> (részlet)
József Attila: <i>Tél</i>	
József Attila: <i>Anyám</i>	
József Attila: <i>Születésnapomra</i>	
Radnóti Miklós: <i>Nem tudhatom</i> (részlet)	
Illyés Gyula: <i>A költő felel</i> (részlet)	
Nagy László: <i>Csodafüű-szarvas</i>	
Konsztantyin Szimonov: <i>Várj reám</i> (1 versszak)	
Jevgenyij Jevtusenko: <i>Naggyá lenni</i>	
Egy vers a csehszlovákiai magyar költészetből	

Forrás: *Tanterv 1987, ÁOP 2015 alapján saját szerkesztés*

Pedagógiai szempontból csak akkor van értelme memoritert feladni, ha utána következik a számonkérés. A 3. táblázat olvasása alapján felmerül a kérdés, hogy vajon mennyi időt vett igénybe ezeknek a memoritereknek a számonkérése, amelyekkel valójában csak a tanulók memóriáját lehetett fejleszteni. Persze ennek a képességnek a fejlesztése is fontos, de nem feltétlenül szükséges hozzá ilyen mennyiségű mű. A 90-es évek tanterveiből eltűntek a kötelezően megszabott memoriterek. A 2015-ös revideált ÁOP ajánlasi részében található javaslatok a memoriterekre. Ha összevetjük a 87-es

listával, megállapíthatjuk, hogy kevesebb műből rövidebb részek szerepelnek javaslatként. A listáról elmondható, hogy a tanulók klasszikus értelemben vett műveltségét kívánja bővíteni, de nem túldimenzionált. Fontos hangsúlyozni, hogy memoriterekre vonatkozó követelmény nincs a revideált ÁOP-ban.

HÁZI OLVASMÁNYOK AZ IRODALOMTANÍTÁSBAN

Évtizedeken keresztül az irodalomtanítás kötelező feladata volt a házi olvasmányok feldolgozása is. A tantervek nem csupán a tananyagot és a javasolt óraszámot írták elő, hanem házi olvasmányok elnevezés alatt a kötelező olvasmányok listáját is. Nálunk 2001-től nincs kötelezően előírt házi olvasmány, ennek ellenére a pedagógus társadalom nagy része leragadt az 1997-es tantervnél, ugyanis ez volt az utolsó olyan tanterv, amely még kötelezően megszabta a házi olvasmányokat. 2001-től minden magyartanár maga választhatja meg, hogy mely műveket adja a tanulói kezébe, milyen módon szereteti meg az olvasást velük. A klasszikus szépirodalmi alkotások mellett a kortárs irodalomnak, a szakkönyveknek, az ismeretterjesztő irodalomnak is helye van az olvasmányok között. Műveket ajánlhat a pedagógus is és a tanuló is. Az olvasási kedv kialakítása érdekében nyitottabbakká kell válniuk a pedagógusoknak. Fontos lenne a kortárs gyermekírók alkotásait is a tanulók kezébe adni. A revideált oktatási program ajánlott olvasmányai között megtalálhatók a kortárs írók alkotásai is, mint J.K. Rowling, J.R.R. Tolkien, Böszörményi Gyula, Lakatos István, Leiner Laura, N. Tóth Anikó, Varró Dániel, ezzel is segítve a pedagógusokat a könyvválasztásban.

A NYELVTANTANÍTÁS VÁLTOZÁSAI

A nyelvtan tanítását az elmúlt több mint 50 év alatt a mozdulatlanság jellemezte, a leíró magyar nyelvtan megtanítása volt a legfontosabb cél.

A 2011-es ÁOP magyar nyelv és irodalom tantárgy céljai között szerepelt a nyelvi ismeretek készségszintű fejlesztése, de a követelményi részben inkább a leíró nyelvtani szemlélet tükröződik.

A 2015-ös revideált oktatási programnál már határozottabban érvényesül a funkcionalitás elve.

A *nyelvtan és kommunikáció* részterületének tartalma és követelményei lehetőséget biztosítanak a magyartanárok számára, hogy a klasszikus grammatika mellett a tanulók készségfejlesztése is megjelenjen a tanítási folyamatban. A készségfejlesztéshez azonban szükség van a tevékenységközpontú módszerek és munkaformák alkalmazására.

A FOGALMAZÁSTANÍTÁS VÁLTOZÁSAI

Hazánkban évtizedek óta túlnyomórészt az eredményközpontú fogalmazástanítás eljárásait alkalmazták a pedagógusok. A tanulóknak az adott szövegtípus normáinak megfelelően kellett fogalmazniuk, és a tanterv határozta meg, hogy milyen fogalmazási műfajokban kell a tanulóknak jártasságot szerezniük. A 2011-es ÁOP-ban jelent meg az írásbeli szövegalkotás mellett a szóbeli szövegalkotás is és a különféle tartalmú szövegekkel való munka. A 2015-ös revideált oktatási programban még hangsúlyosabbá vált a szövegértés fejlesztése. A szövegértő olvasás minden évfolyamban a tananyag részét képezi, aminek keretén belül sokféle típusú és tartalmú szöveggel dolgozhatnak a tanulók. A tananyag részét alkotják a dokumentum típusú szövegek is (grafikonok, menutrendek, műsorok, használati utasítások), amikkel a tanulók gyakran találkozhatnak a mindennapjaikban. A tanároknak lehetőségük van a szabad szövegválasztásra, és ezáltal is életközelibbé válhat az órákon való munka. A revideált oktatási program ezekkel az újításokkal is reagált a változó világ, korunk és környezetünk elvárásaira.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antalné Szabó Ágnes (2003): *Az anyanyelvi nevelés új stratégiái*. In: Magyar Nyelvőr. 2003, 127. évf. 4. sz. 407–427. Online: <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00032/pdf/127405.pdf> [2018-12-10].
- *A kilencéves alapiskola tantervei* (6–9. évfolyam). Bratislava: SPN, 1963.
- *Az alapfokú kilencéves iskola tantervei* (6–9. évfolyam). Bratislava: SPN, 1961.
- Bárczi Zsófia (2013): *Identitás és irodalom (tananyag, tankönyv, oktatás)*. In: *Nemzetkép és identitás a nemzetiségi iskolák tankönyveiben*. Pilisvörösvár – Dunaszerdahely – Nyitra – Esztergom – Komárom, 16–21.
- *Ďalší rozvoj československej výchovnovzdelávacej sústavy*. Ministerstvo školstva Slovenskej socialistickej republiky. Bratislava: SPN, 1976.
- Gordon Győri János (2001): *Az irodalomtanítás elmélete és gyakorlata az Amerikai Egyesült Államokban II*. In: *Új pedagógiai Szemle*. 2001, 51. évf. 12. sz. 65–74.
- Kosová Beata – Porubský Štefan (2011): *Slovenská cesta transformácie edukačného systému po roku 1989 na príklade primárneho vzdelávania a prípravy jeho učiteľov*. In: *Pedagogická orientace*. 2011. roč. 21, č. 1. 35–50.
- Ledneczky Gyöngyi (2017): *Tan-könyvpolitika Szlovákiában a magyar tannyelvű alapiskolák szempontjából*. In: *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*. Selye János Egyetem, Komárom, 62–67.
- Péntes István (2013): *Kötelező és ajánlott olvasmányok*. In: *Nemzetkép és identitás a nemzetiségi iskolák tan-könyveiben*. Pilisvörösvár – Dunaszerdahely – Nyitra – Esztergom – Komárom, 114–118.
- *Tanterv az alapiskola felső tagozata számára, magyar nyelv és irodalom* (5–8. osztály). Bratislava: SPN, 1987.
- Tímár Livia (2017): *A felső tagozat magyar nyelv és irodalom tantervei és oktatási programjai*. Rigorózus doktori dolgozat. Selye János Egyetem, Komárom, 61–76.
- *Učebné plány pre 1. až 9. ročník základných škôl* (Schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 14. mája 2003 číslo 520/2003-41 s platnosťou od 1. septembra 2003).
- *Učebné osnovy pre 1.-4. ročník základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským, Maďarský jazyk a literatúra*. Schválilo Ministerstvo školstva a vedy Slovenskej republiky dňa 7. novembra pod číslom 5858/1994 – 214.